XXV Научна конференција
Меѓународен семинар за македонски јазик,
литература и култура, Скопје, 1999, pp. 138-148.

Звонко НИКОДИНОВСКИ (Скойје)

ГЛАГОЛОТ *ЗБОРУВА* КАКО РЕЧНИЧКА СТАТИЈА

1. Речникот треба да биде кохерентен и исцрпен опис на лексиката на еден јазик.

Зборовите *кохерентен* и *исцрпен* се доволно јасни така што останува да се објаснат зборовите *опис на лексикаta.*

Опис на лексиката значи анализа на релациите во кои влегуваат лексичките единици. Лексичката единица гради морфолошки, синтаксички, фразеолошки и комуникативни единици. Посебно комуникативните единици навлегуваат во говорната комуникација, а нивниот опис претставува опис на говорното однесување кое спаѓа во прагматиката. Токму затоа лексикографскиот опис треба да претставува синтеза од повеќе лингвистички дисциплини: фонологијата, морфологијата, етимологијата, лексикологијата, синтаксата, семантиката и прагматиката.

Покрај овие лингвистички дисциплини, свој одраз во речникот наоѓаат и етнологијата, фолклористиката и етносемиотиката. Секако дека речникот, преку примерите што ги содржи, ја дава и цивилизацијата на една говорна заедница.

2. Во овој напис ќе се обидеме да ги анализираме релациите во кои влегува лексичката единица „зборува“. Во голем број странски или домашни речници се издвојуваат повеќе од десет значења (на пр. *Речникот на македонскиот јазик* утврдува 16 значења, или пак францускиот речник *Лецис* набројува 20 значења на глаголот „parler“).

Со оглед на тоа дека за нас основна категорија претставува релацијата што една лексичка единица ја гради со други единици, ние тргнуваме од една основна дефиниција на глаголот „зборува“, која понатаму добива разни измени во зависност од синтаксичките структури или од фигуративното проширување на значењето. Така, во описот на значењата на глаголот „зборува“ ние издвојуваме најпрвин едно основно значење (I. *Употребува одреден јазик за да создаде, преку говорната активност, значенски говорни единици*). Од ова основно значење добиени се и три изведени или преносни значења: II. (фиг.) *Употребува одредени знаци за да создаде, преку семиотичка активност, значенски единици (зборувањето се јавува како метафора за создавање значенски единици)*; III. (фиг.) *Побудува создавање значенски единици кај интерговорникот (зборувањето се*

јавува како метафора за создавање значенски единици кај интерговорникот); IV. (фиг.) *Одржува нормални (говорни) односи со некого (зборувањето меѓу луѓето се јавува како метафора за присноста на односите меѓу нив)*).

3. Во рамките на основното значење се разликуваат посебни спецификации на основното значење во зависност од синтаксичките структури во кои влегува глаголот. Разликуваме пет синтаксички категории кои ги градат глаголските релации со глаголот „зборува": 1. агенс, 2. интерагенс, 3. коагенс, 4. диктум и 5. прилошка ознака.

Ќе дадеме кратко објаснување на синтаксичките категории што ги воведуваме за опис на глаголот „зборува". Тоа се следните категории: *агенс, интерагенс, коагенс* и *диктум*.[1] **Агенс** е синтаксичка категорија која го означува изведувачот на говорниот процес во говорната интеркомуникација односно говорникот. **Интерагенс** претставува оној елемент кој го означува интерговорникот, односно оној кому му се обраќа говорникот или со кого се изведува говорниот процес. **Коагенс** претставува оној елемент во говорниот процес кој се јавува и како говорник и како интерговорник во една иста говорна интеркомуникација т.е. во говорната интеракција (разговор, расправа и др.). **Диктум** претставува оној елемент кој ја означува содржината на говорниот процес.

4. Во описот на значењата и структурите што ги гради глаголот „зборува" ги наведуваме и сите фраземски и комуникативни единици[2] веќе забележани во постоечкиот материјал (речници, збирки, монографии и др.) или пак забележани од наша страна. Комуникативните единици претставуваат најчесто интерактивни единици (совет, префрлување, изразување незадоволство, изразување надмоќност, изразување омаловажување, изразување сомневање, изразување констатација, укорување и др.) како и едно верување. Треба да напоменеме дека горните функции на комуникативните единици (како што се: совет, изразување констатација и др.) често се остваруваат со помош на пословици. На крајот од статијата наведуваме и два афоризми како и три вица во кои се јавува глаголот „зборува".

---

[1] За поопширно запознавање со сите овие категории сп.: Звонко Никодиновски, „Метаговорните глаголи во францускиот и во македонскиот јазик, II дел", *Годишен зборник на Филолошкиот факултет*, кн. 13, Скопје 1987, 79-136.

[2] **Комуникативна единица** претставува говорна единица во која една лексема сама или заедно со други единици реализира единствено синтетичко значење кое претставува **изведување на одредено говорно дејствие**. Со терминот **комуникативна единица** го заменуваме терминот **паремиска единица** со кој во поранешните трудови ги означувавме овие единици и кој се покажува како несоодветен за означување на целата група единици.

Еве го можниот опис на речничката статија „зборува“.

5. ЗБОРУВА

I. Употребува одреден јазик за да создаде, преку говорната активност, значенски говорни единици.

1. АГЕНС:

1.1. **обичен агенс**: *Децата зборуваат веќе во втората година од животот.*
(ком.) *Ако е мачно да се зборуе, не е мачно да се трае.* = Совет дека некогаш треба да се молчи; (ком.) *Зборам јас или канта тропа!* = Изразување незадоволство поради неслушање на соговорникот; (ком.) *Зборуј и работи, нека мрдаат и рацете, како што мрда устата!* = Префрлување кон некого, кога треба да одговара на некое прашање, да не престане со одредена работа; (ком.) *Зборуј коа те прашаат, не молчи како ќос на јајца!* = Префрлување кон некој кој не одговара на поставено прашање; (ком.) *Зборуј си ако немаш работа, сам си зборуваш, сам си слушаш!* = Изразување незадоволство поради неслушање на соговорникот; (ком.) *И ти најде да зборуваш!* = Изразување омаловажување на соговорникот; (ком.) *Кога јас зборувам, ти да молчиш!* = Изразување надмоќност на својата позиција; (ком.) *Кога зборува мајка ти, не поврaќај!* = Укорување кон дете кое треба да ги слуша родителите или: изразување надмоќност на својата позиција; (ком.) *Којшто не знае да молчи, не знае и да зборува.* = Префрлување кон некого кој се избрзува со зборување; (ком.) *На сиромајот никој праото не му го даа, кога да зборуа.* = Изразување незадоволство од наметната позиција во зборувањето; (ком.) *Не зборувај кога јадеш!* = Совет или префрлување да не се зборува додека се јаде.

1.2. **делегирачки агенс**: *Зборувам* ***во име на*** *штрајкувачите.*

1.3. **заменет агенс**: *Глигор зборуваше* ***наместо*** *мене.*

1.4. **узурпиран агенс**: (ком.) *Зборувај (само)* ***за себе***! = Обраќање кон говорникот да не зборува во име на соговорникот.

1.5. **овоплотен агенс**: ***Преку*** *него зборува сатаната.*

1.6. **бесповршински агенс**: *Се зборува сè и сешто.*

1.7. **агенсот е орган (уста) што го произведува зборувањето**: (ком.) *Зборува уста, да не е пуста.* = Изразување констатација дека зборувањето е лек за душата; (ком.) *Мртва уста не зборува.* = Изразување констатација дека често

луѓето ги убиваат сведоците за да не зборуваат; (ком.) *Уста ти зборвала, (а) шапка ти слушала*! = Изразување незадоволство поради неслушање на соговорникот.

2. ИНТЕРАГЕНС:
   2.1. **интерагенсот е различен од агенсот**:
      2.1.1. **со заменска форма во датив**: ***Им*** *зборуваше отворено.*
      (ком.) *Кој нашол да **ми** зборува*! = Изразување омаловажување на соговорникот; (ком.) *Кој си ти **мене** да **ми** зборуваш*! = Изразување несогласување со правото некој некому да дава наредби; (ком.) ***Ти*** *зборувам ќерко, сеќавај се снао*! = Изразување констатација дека нечиј говор е алузивен.
      2.1.2. **со предлогот „на“**: *Јован со часови им зборуваше **на** насобраните деца.*
      (ком.) *Зборувај му ти **на** шут чоек: со едното уо слуша, со другото пушта*! = Изразување незадоволство поради непримање совети од страна на соговорникот; (ком.) *Како **на** говедо (на ајван, на ѕид, на дрво, на камен) да збориш*! (ком.) (вар.) *А **на** дрвово збори, а нему збори му*!; (ком.) (вар.) *А **на** ѕидов си му зборел, а нему*! = Изразување незадоволство од фактот што соговорникот не го слуша говорникот.
      2.1.3. **со предлогот „пред“** : *Зборуваше **пред** пратениците во Парламентот.*
   2.2. **интерагенсот е ист со агенсот**: *Си зборуваше сам **на себе.***

3. КОАГЕНС:
   3.1. **без предлог**: *Зборуваа долго во ноќта.*
   3.2. **со предлогот „со“**:
      3.3.1. **коагенсот е различен од агенсот**: *Зборуваше **со** политичкото раководство на градот.*
      (ком.) *Знаеш ли ти со кого зборуваш*! = Изразување надмоќност на позицијата на говорникот; (ком.) *Така со мене не се зборува!* = Изразување незадоволство од начинот на обраќање на соговорникот.
      3.3.2. **коагенсот е ист со агенсот**: *Си зборуваше сам **со** себе.*

4. ДИКТУМ:
   4.1. **автонимен диктум** :
      4.1.1. **со предлогот „на“**: *Зборува **на** „ш“.*
   4.2. **транспониран диктум**:

4.2.1. **именска релација**:

4.2.1.1. **без предлог**:

4.2.1.1.1. **именската релација означува предмет**: *Зборува повеќе јазици и дијалекти.* - *Не зборувај глупости*! - *Тој не зборуваше ништо.*
(фраз.) *едно мисли, друго зборува* = оценува дека агенсот греши при зборување; (фраз.) *зборна два збора со некого* = зборува кратко со некого; (фраз.) *зборува сè едно исто* = повторува исти работи; (фраз.) *знае што зборува* = оценува дека агенсот зборува умесно; (фраз.) *не прозбори ни црна ни бела* = молчи;
(ком.) *Знаеш ли (свесен ли си) што зборуваш !?* = Изразување несогласување со кажаното од страна на соговорникот; (ком.) *Кој зборува каквото сака, он слуша каквото не сака.* = Совет дека човек не треба да зборува пред други сè и сешто; (ком.) *Не знаеш што зборуваш*! = Изразување незадоволство кон зборовите на соговорникот; (ком.) *Попот гледај го што работи, а не што зборува*! = Изразување констатација дека поповите често кривотворат; (ком.) *Прави како што ти зборувам, а не како што правам јас*! = Изразување критика на нечие однесување кое е поинакво од зборувањето; (ком.) *Што зборуваш, бе !* = Изразување чудење поради она што е кажано; (ком.) *Што трезен мисли, пијан зборува.* = Изразување констатација дека пијаните луѓе зборуваат неразумно; (ком.) *Што ќе ти дојде на умот не зборувај пред кумот*! = Префрлување за неумесно зборување пред одредени интерговорници;

4.2.1.1.2. **именската релација означува лице**: *ЗБОРУВА НЕКОГО* = (фиг.) кажува

лоши работи за некого во негово отсуство: *Веднаш потоа почнаа да **го** зборуваат по градот.*
(ком.) *Ако ти ѕунат ушите значи некој те зборува*! = верување.

4.2.1.2. **со предлог („за“, „против“, „во врска со“, „околу“)** (именската релација има функција на тема):
*Зборуваше **за** најновата ситуација на Балканот. - Зборуваше **против** политиката на својата влада. - Зборуваше **во врска со** подготовките за новите избори. - Зборуваше **околу** учеството на нордискиот контингент во силите на УНПРЕДЕП.*
(ком.) *За вкусовите да не зборуваме*! = Изразување констатација дека луѓето имаат најчесто различни вкусови или оценки; (ком.) *За волкот зборуваме - волкот на (зад) врата.* = Изразување изненадување од појавата на лице за кое се зборува.

4.2.2. **глаголска релација:**

4.2.2.1. **проблемска релација со супститут**: **„за тоа кој (што, како, кога, каде, колку, колкав, каков, дали, зошто)“**: *Гроздан зборуваше **за тоа кој** сè бил присутен на свадбата.*

4.2.2.2. **непроблемска релација**:

4.2.2.2.1. **со „да“ реченица** :

4.2.2.2.1.1. **Агентивна „да“ реченица** (агенсот од зависната реченица е ист со агенсот од независната реченица): *Наташа ми зборуваше **да** ми направи портрет за свадбата.*

4.2.2.2.1.2. **Интерагентивна „да“ реченица** (агенсот од зависната реченица е еднаков на интерагенсот од независната реченица): *Им зборуваше **да** не се плашат од ништо.*

4.2.2.2.2. **со исказна дел-реченица**:

4.2.2.2.2.1. **без предлог**: *Кирил зборува **дека** ќе вложи пари во некој фудбалски клуб.*

4.2.2.2.2.2. **со предлогот „за тоа“**: *Сите зборуваа **за тоа дека** министерот треба да поднесе оставка.*

5. ПРИЛОШКА ОЗНАКА КОЈА СЕ ОДНЕСУВА НА ОДРЕДЕНО КАЧЕСТВО НА ЗБОРУВАЊЕТО:

5.1. **со прилог**

5.1.1. **со позитивна вредност** („*вдахновено, весело, директно, добро, допадливо, доверливо, едноставно, елоквентно, гално, гордо, искрено, исправно, јасно, јавно, кротко, лаконски, милно, нежно, неуморно, одмерено, отсечно, отворено, паметно, прекрасно, принципиелно, продуховено, разбирливо, редовно, самоуверено, сигурно, стручно, течно, убаво, убедливо, умно, храбро*“):

(фраз.) *право да зборуваме* = изразување оправдување за наредната констатација;

(ком.) *Криво седи, право збори*! = Совет или префрлување да се зборува вистината; (ком.) *Ретки се тие луѓе што криво седат и право зборуваат* = Изразување констатација дека кај луѓето најчесто зборовите соодветствуваат на делата; (ком.) *Луто ако јадиш, ама благо да зборуваш*! = Совет дека човек треба да зборува милно; (ком.) *Шеќер јади и шеќер зборуј*! = Совет дека човек треба да зборува милно.

5.1.2. **со негативна вредност** („*бавно, бескрупулозно, бесрамно, бездушно, безмилосно, безочно, безобѕирно, безволно, брзо, бучно, вознемирено, детински, грубо, животински, завиено, испрекинато, извештачено, извитоперено, кавгаџиски, криво, лошо, навредливо, надуено, налутено, напнато, недолично, нејасно, неодговорно, неразумно, несмасно, неубедливо, невкусно, понизно, потајно, површно, празно, претенциозно, просто, развлечено, таинствено*“):

(ком.) *Кој збори многу, многу ќе трга* = Изразување незадоволство од нечие неодмерено зборување; (ком.) *Лути се, карај се, ако криво зборуваш, никој не се поткренува*! = Изразување констатација дека само зборувањето вистина може да ги мотивира луѓето на делување; (ком.) *Многу (знаеш) да зборуваш*! = Изразување несогласување со зборувањето на соговорникот; (ком.) *Молчи, не збори лошо, да*

не си йошкасаш јазикош! = Повикување на соговорникот да не зборува лоши работи; (ком.) *Повеќе слушај одошшо да зборуваш*! = Совет да се почитува туѓото мислење.

5.1.3. **со неодредена вредност** („*афирмашивно, долго, гласно, идеалисшички, крашко, наушро, од време на време, йолека, йосшојано, йофално, решко, седејќи, секојдневно, сериозно, со часови, срамежливо, шажно, шивко*“):

(ком.) *Два йаши йомисли, еднаш йрозборуај*! = Совет или префрлување да се размисли убаво пред да се зборува; (ком.) *Кој многу зборува, или многу знае или многу лаже* = Изразување сомневање во вистинитоста на нечие долго зборување.

5.2. **со прилошки израз** („*во суйерлашиви, без акценш, без грешки, без йауза, без йрекин, без срам, на ешайи, на нос, низ заби, йо йошреба, со жар, со желба, со милозвучен глас, со надеж, со найор, со йаузи, со йочиш, со йолна уссша, со сшрав, со шажен глас, со умисла, со усул, со восхиш, со зарийнаш глас, со засшанување*“):

(фраз.) *зборува без душа* = зборува без емоции; *зборува без йардон* = зборува без претпазливост кон соговорникот; *зборува во чешири очи* = зборува само со соговорник без присуство на други; (фраз.) *зборува во нараквици* = зборува со претпазливост кон соговорникот; (фраз.) *зборува во обланди* = зборува пофално кон темата на зборување; (фраз.) *зборува во вешар* = зборува напразно, зборува без никој да го слуша; (фраз.) *зборува зад грб* = озборува некого; (фраз.) *зборува и брбори како газ на грозјебрање* (*Поленаковиќ*) = зборува многу и непрекинато; (фраз.) *зборува како крава јазикош да му го изела* (*Поленаковиќ*) = зборува со пелтечење; (фраз.) *зборува како навиен* = зборува брзо и без престан; (фраз.) *зборува како йайагал* = зборува брзо и без размислување; (фраз.) *зборува како йразна воденица* = зборува брзо и без престан; (фраз.) *зборува како сабја* = зборува остро и решително; (фраз.) *зборува на „ши“* = е присен во говорното однесување со некого; (фраз.) *зборува на долго и на широко* = зборува опширно; (фраз.) *зборува на месшо* = зборува умесно; (фраз.) *зборува на йамеш* = зборува нешто без да го провери; (фраз.) *зборува на уво* = зборува доверливо; (фраз.) *зборува од нашаван* = зборува глупости; (фраз.) *зборува од сшомак* = зборува од дијафрагма; *зборува йраво во очи* = зборува отворено; (фраз.) *зборуваaш*

со исш јазик = искажува слични ставови за нешто; *зборува со кренаш нос* = зборува препотентно; *зборува со кренаша глава* = зборува горделиво; *зборува со йолно срце* = зборува задоволно; *зборува со скршено срце* = зборува разочарано; *зборува со сшегнашо грло* = зборува потиштено; *зборува со шакш* = зборува одмерено;

(ком.) *Ти зборувам како на браш!* = Уверување во искреноста и добронамерноста на зборувањето.

II. (фиг.) *Уйошребува одредени знаци за да создаде, йреку семиошичка акшивносш, значенски единици* (зборувањето се јавува како метафора за создавање значенски единици).

1. **со обичен агенс**: *Со неа зборуваше* ***со (йреку)*** *гесшови.*

III. (фиг.) Побудува создавање значенски единици кај интерговорникот (зборувањето се јавува како метафора за создавање значенски единици кај интерговорникот).

1. **со подмет кој означува неживо суштество**: *Тоа зборува дека не сме сйособни йоинаку да дејсшвуваме. - Факшише зборуваш сами од себе.*

(ком.) *Сшокаша арна сама зборува и се йродава* = Изразување констатација дека на добрата стока не ѝ треба фалење за да се продаде; (ком.) *Усша лае (йрди) - йара збори.* = Изразување констатација дека парите се тие кои го покажуваат вистинското лице на луѓето.

IV. (фиг.) Одржува нормални (говорни) односи со некого (зборувањето меѓу луѓето се јавува како метафора за присноста на односите меѓу нив).

Тие не зборуваш веќе два месеца. - Денес ми йрозборе за йрвйаш йо две недели.

V. **Аспектуални изведувања** (овие единици се обработуваат во оваа речничка статија):

зазборува некого = почна да зборува со некого ;

йрозборува = почнува да зборува (како способност за говор или во дадена говорна ситуација):

(ком.) *Параша и нем човек го шера да йрозборува.* = Изразување констатација дека парите се толку важни што секој човек заинтересирано зборува за нив;

йозборува = зборува одредено време;

се изназборува = зборува подолго време;

се назборува = 1. зборува долго и доволно 2. зборува искрено и отворено.

VI. **Новолексемски изведувања** (овие единици се обработуваат на соодветните места, а тука се упатува на тие статии) :
сп. *презборува* = повраќа, приговара;
сп. *се дозборува со некого* = се договара;
сп. *прозборе* = го кажува она што соговорниците сакаат да го дознаат (при испрашување).

6. На крајот малку ведрина меѓу комуникативните единици со глаголот „зборува" кои имаат, во поголемиот дел, доста рестриктивни значења. Ќе наведеме најпрвин два афоризма:

(ком.) *Од сите познати видови папагали најмногу зборуваат политичките папагали.* (Хихирику, 25. IX 1988);

(ком.) *По многу проголтани вистини, човекот морал да ја совлада и вештината - зборување од стомак*! (*Лик*, 5. VIII 1987: Живко Павлов).

како и три вица :

(виц) *Во една кафеана седи човек и пие за да ги заборави грижите.*
Но, но ... што е толку страшно? - го прашува келнерот.
Се скарав со жена ми, и таа ми рече дека цел месец нема да ми прозбори ни збор..., а денес тој месец завршува. (*Остен*,1. XII 1986)

(виц) *Комисија од лекари дошла во психијатриска установа. Еден од болните им се сторил наполно здрав и нормален, па го прашале зошто е тука:*
Јас зборував дека сите луѓе се луди, а сите луѓе рекоа дека јас сум луд - и мнозинството победи. (*Н. Македонија*, 6. XI 1987)

(виц) *Разговараат двајца директори:*
Деновиве одам службено во Кина - вели едниот.
А знаеш ли кинески - прашува другиот.
Не, а зошто е тоа важно ?
Па за да ме земеш и мене во Кина.
Ти да не знаеш кинески ?
Не, ама барем ќе имаш ти со кого да зборуваш.

ЛИТЕРАТУРА

Јовановски Апостол Поп, 1971: *Македонски народни пословици,* Издание на авторот, Скопје.

Каваев Филип, 1961: *Народни пословици и гатанки од Струга и Струшко*, Институт за македонски јазик, Скопје.

Китевски Марко, 1988: *Фолклорни бисери*, Македонска книга, Скопје.

Македонски народни умотворби, Том IV, книга 1: Пословици, (во редакција на Х. Поленаковиќ, К. Пенушлиски), Кочо Рацин, Скопје 1954.

Мургоски Зозе, 1993: *Македонско-англиски речник на идиоми*, Табернакул, Скопје.

Пенушлиски Кирил, 1980: *Мелешевски фолклор, IV*, МАНУ, Скопје.

Пенушлиски Кирил, 1969: *Пословици и гатанки*, Македонска книга, Скопје.

Речник на македонскиот јазик (со српскохрватски толкувања), (редактор: Б. Конески, составувачи: Т. Димитровски, Б. Корубин, Т. Стаматоски), *Том I-III*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 1961-66.

Цветковски П. Радован, 1993: *Македонски народни пословици*, Мисирков, Битола.

Цепенков К. Марко, 1972: *Македонски народни умотворби. Книга осма: Пословици. Поговорки, гатанки, клетви и благослови*, (редактирал: Т. Саздов), Македонска книга, Скопје.

Шапкарев А. Кузман, 1989: *Одбрани страници*, (приредил: М. Китевски), НИО „Студентски збор“, Скопје.